

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، سال سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

رونق تولید از نگاه قرآن با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری

محمد جواد خوش خاضع^۱، فاطمه شرعیاتی^۲، علی حسین احتشامی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه علوم قرآن و حدیث، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران.

۲. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، واحد تویسرکان، دانشگاه آزاد اسلامی، تویسرکان، ایران.

۳. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، واحد تویسرکان، دانشگاه آزاد اسلامی، تویسرکان، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: رونق تولید و بهبود وضعیت اقتصادی یکی از دغدغه‌های اساسی

نظام‌های سیاسی اسلامی است. پژوهش حاضر به بررسی رونق تولید از منظر

قرآن کریم و دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌پردازد.

مواد و روش‌ها: روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی و مراجعه به متون دینی

از جمله قرآن کریم، بیانات و دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی است.

یافته‌ها: استفاده از خلاقیت و کارآفرینی، حرمت ربا، تلاش و خرد جمعی برای

تولید مضاعف و مصونیت‌بخشی به حوزه اقتصاد، بیانگر دیدگاه قرآن کریم و به

تبع آن مقام معظم رهبری است.

ملاحظات اخلاقی: در نگارش مقاله حاضر، اصول و قواعد اخلاقی از جمله

ارجاع‌دهی، استفاده دقیق و علمی از منابع در دستور کار قرار گرفته است.

نتیجه‌گیری: رونق تولید نیازمند اصل تعاون و همگرایی و دوری از

فعالیت‌های غیرمولد برای افزایش ثروت است. اقتصاد اسلامی، رونق تولید را بر

مبنای قرار داشتن آن در مسیر سعادت دنیوی و اخروی انسان قابل پذیرش

می‌داند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۷۱-۵۵

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۶

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۰۶/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۰/۰۴

واژگان کلیدی:

رونق تولید، مقام معظم رهبری،

خلاقیت، تعاون و همگرایی، اخلاق

اقتصادی.

نویسنده مسوول:

فاطمه شرعیاتی

آدرس پستی:

ایران، تویسرکان، دانشگاه آزاد

اسلامی، واحد تویسرکان، گروه علوم

قرآن و حدیث.

تلفن:

۰۹۱۸۳۵۲۲۴۷۲

کد ارکید:

0000-0002-5303-7021

پست الکترونیک:

f.shareyati@gmail.com

۱. مقدمه

اقتصاد یکی از عوامل تأثیرگذار بر زندگی بشر در طول تاریخ بوده است. با توجه به اهمیت این موضوع، پرداختن به راهکارهای مؤثر که در زمان کمتری بتواند بازدهی و اثربخشی بیشتری داشته باشد، به عنوان دغدغه مکاتب اقتصادی و اقتصاد سیاسی هر جامعه در نظر گرفته می‌شود. اهمیت قائل شدن به بخش‌های تولیدی از جمله عوامل امنیت‌آفرین در هر جامعه‌ای است که هم می‌تواند جامعه را از وابستگی و واردات بی‌رویه نجات دهد و هم اینکه با درآمدزایی، اشتغال‌زایی و ایجاد امنیت اقتصادی، عاملی برای ثبات سیاسی، مشروعیت‌بخشی به نظام سیاسی و رضایت شهروندان باشد. با این حال، هر مکتب فکری با توجه به اینکه اقتصاد را به عنوان و یا وسیله در نظر می‌گیرد، نگرش خاصی نسبت به رونق تولید و راهکارهای دستیابی به آن عرضه می‌دارد. در مکتب اسلام، اقتصاد و به تبع آن رونق تولید، هدفی ذاتی به شمار نمی‌روند، بلکه ابزارهایی برای کسب سعادت دنیوی و اخروی و همچنین ایجاد رفاه و آسایش مادی و معنوی برای انسان‌ها شمرده می‌شوند.

با توجه به پیوند اقتصاد در جمهوری اسلامی ایران و آموزه‌های دینی و شرعی، می‌توان اصول تحقق‌بخش رونق تولید را از منظر آیات و روایات مورد بررسی قرار داد. ضمن اینکه باید به این نکته اشاره نمود که تولید یکی از مهم‌ترین پیش‌ران‌های اقتصادی کشور است؛ به طوری که حضرت آیت‌الله خامنه‌ای سال ۱۳۹۸ را به عنوان «رونق تولید»،

سال ۱۳۹۹ را به عنوان «جهش تولید» و سال ۱۴۰۰ را به عنوان «تولید، پشتیبانی‌ها و مانع‌زدایی‌ها» نام‌گذاری کرده‌اند. لذا در صورت پشتیبانی و مانع‌زدایی مسیر تولیدات داخلی، توسط مسئولین عرصه‌ی تولیدی کشور، آن هم به صورت جهادی، رونق و جهش در تولید محقق خواهد شد. از طرفی، عوامل مختلفی می‌تواند در رونق‌بخشی به تولیدات داخلی مؤثر باشند که در این پژوهش، نگارنده با استناد به آیات قرآن کریم و با تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری، به معرفی و تبیین راهکارهای رونق تولید پرداخته است.

اهمیت و ضرورت این پژوهش، به این دلیل است که مسئولان جمهوری اسلامی ایران، سال‌هاست به دنبال راه برون‌رفت و مقابله با اثرات مخرب تحریم‌ها می‌باشند و رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران، نیز در سالیان متمادی بر اهمیت اقتصاد و معیشت تأکیدات فراوانی داشته‌اند به طوری که در سال‌های اخیر نیز بر مسئله‌ی بسیار مهم تولیدات داخلی و رونق‌بخشی به آن سخنانی را بیان فرموده‌اند. لذا مسئولان عرصه‌ی اقتصادی و تولیدی کشور برای پیشرفت اقتصادی و رونق‌بخشی به تولیدات داخلی، موظفند علاوه بر اعتقاد بر اقتصاد مقاومتی، تلاش مضاعفی را انجام دهند. در این مقاله سعی شده راه‌کارهای مناسبی از قرآن کریم برای رفع این دغدغه اساسی، پیش روی مسئولان و تولیدکنندگان قرار گیرد و به این پرسش پاسخ داده شود: چه راه‌کارهایی در بیانات مقام معظم رهبری در خصوص رونق تولید، منطبق بر آموزه‌های قرآن کریم بیان گردیده است؟

۱-۱. پیشینه تحقیق

در ارتباط با رونق تولید، راهکارهای تحقق آن و همچنین ارتباط آن با اقتصاد اسلامی و اقتصاد مقاومتی از نظر رهبر معظم انقلاب، تحقیقات گسترده‌ای انجام شده است که به برخی از مهم‌ترین آنان پرداخته می‌شود. از مهمترین نوشتارها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: حکیمی‌فر (۱۳۹۱)، در مقاله‌ی "تولید و بهره‌برداری اقتصادی از نگاه قرآن و نهج‌البلاغه با رویکرد تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی" این موضوع را در دو بخش "شاخصه‌های اقتصاد اسلامی" و "رعایت حقوق کارگر در اسلام" از نگاه قرآن و نهج‌البلاغه مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که تولید و بهره‌وری اقتصادی، نیازمند برنامه‌ریزی‌های کلان و ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی هدفمند با توان نیروی کار ارزشی و با ایمان است و راه‌کارهایی را نیز ارائه داده است. اما نگارنده در مقاله مذکور به راهکارهای تحقق تولید در اسلام نپرداخته است و تنها به ارتباط تولید و حمایت از کار و سرمایه ایرانی از منظر آیات و نهج‌البلاغه توجه نشان داده است. عبدالهی عابد و قبادی (۱۳۹۳)، در مقاله‌ی "راه‌کارهای قرآن برای رونق اقتصاد" به موضوع مواهب طبیعی، سیره اقتصادی معصومین (علیهم السلام) و ارزش کار از منظر قرآنی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که استفاده از مواهب طبیعی، کیفیت تولید، حمایت از تولید ملی، در رونق تولید مؤثر می‌باشند. رویکرد نگارندگان در مقاله اخیر بر مبنای حفظ منابع طبیعی و استفاده

صحیح و متناسب با نیازهای انسانی است و وارد مقوله تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری اقتصادی نمی‌شوند.

غلام‌پور (۱۳۹۹)، در مقاله‌ی "بررسی رونق تولید اقتصادی از دیدگاه قرآن کریم" الزامات رونق تولید مانند اصلاح الگوی مصرف، همت و کار مضاعف، جهاد و غیره را از منظر قرآن و روایات مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفته است که تولید بر اساس الگوی اسلامی، عزم ملی و تلاش زیاد می‌تواند موجب رونق تولید شود. اصلی‌ترین نکته موردنظر نویسنده تأکید بر کار و تلاش برای رسیدن به تولید مفید و مؤثر در جامعه است. فتحی (۱۳۹۹)، در مقاله‌ی "راه‌کارهای قرآنی و روایی در جهش تولید و رونق اقتصاد کشور" با استمداد از آیات قرآن و روایات، الزامات و راه‌های رسیدن به جهش تولید را مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیده است که عواملی مانند حمایت از تولید، منع واردات کالاهای مشابه داخلی، فرهنگ‌سازی در زمینه حمایت از تولید و استفاده از مواهب طبیعی می‌توانند در پیشرفت اقتصادی مؤثر باشند. رویکرد نویسنده در مقاله اخیر به عنوان بخش مهمی از پشتوانه نظری، شناسایی منابع و نحوه بهره‌گیری از متون دینی برای تنقیح بحث حاضر را فراهم ساخته است.

با عنایت به تحقیقات مطرح شده، رویکرد پژوهش حاضر از جهت بررسی مقوله رونق تولید از نظر قرآن کریم و تأکید بر بیانات مقام معظم رهبری، رویکردی متمایز به شمار می‌رود که پژوهشی با این عنوان انجام نشده است. به علاوه اینکه نویسنده

آن قضاوت نمود. در عرصه عمل نیز دیدگاه مقام معظم رهبری نیز پیرو همین رویکرد است و فعالیت مفسدانه در عرصه اقتصاد از جمله در حوزه تولید را ناپسند می‌دانند. از نظر ایشان، رونق تولید در صورت شکل‌گیری فعالیت مولد، دوری از فعالیت‌های ربوی، ارج نهادن به مقام متخصصین و کارآفرینان، توسعه فعالیت‌های مبتنی بر تعاون و خرد جمعی، اصلاح شیوه مدیریت و شیوه مصرف و دوری از فعالیت‌های مفسد اقتصادی است. نتایج رونق تولید نیز مصونیت‌بخشی به جامعه در برابر تهدیدات، تکیه بر توان داخلی، استفاده از ظرفیت‌های عظیم جامعه برای تولید ثروت و قدرت و همچنین ایجاد نظام برابر توزیع در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی است.

۵. بحث

۵-۱. شاخص‌های رونق تولید از نظر قرآن

برای پرداختن به عوامل و شرایط لازم برای رونق تولید نیازمند استخراج راهکارهای لازم برای رونق تولید در عرصه فعالیت‌های اقتصادی هستیم و سپس نیز به بررسی همین مؤلفه‌ها در اندیشه مقام معظم رهبری پرداخته می‌شود.

۵-۱-۱. تولید به مثابه عمل صالح و سعادت

بشری

اعمال و فعالیت‌های بشری در صورتی مورد پذیرش دین اسلام هستند که بر مبنای نیات خیر و نیکو بنا شده باشند. این اصل اساسی به روشنی درباره فعالیت‌های اقتصادی نیز حاکم است. در آیه ۵۱

درصد است تا بخشی از دغدغه‌های رهبر معظم انقلاب را در زمینه رونق تولید پوشش دهد. همچنان که پرداختن به مباحث نظری مرتبط با رونق تولید در شرایط دشوار کنونی از جمله غلبه بر تحریم‌ها و باور به ارائه راهکار از دل متون دینی، بخش قابل توجهی از تلاش‌های فکری و نظری در زمینه حل مشکلات اقتصادی محسوب می‌شوند.

۲. ملاحظات اخلاقی

در نگارش مقاله حاضر، اصول و قواعد اخلاقی از جمله ارجاع‌دهی، استفاده دقیق و علمی از منابع در دستور کار قرار گرفته است.

۳. مواد و روش‌ها

روش مورد استفاده در پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی و مراجعه به متون دینی، اعم از آیات و روایات، بیانات و دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی درباره رونق تولید، اقتصاد اسلامی و الگوی اقتصاد مقاومتی است.

۴. یافته‌ها

رونق تولید همانند سایر فعالیت‌های مورد نظر اسلام نیازمند در نظر گرفتن شرایط و ملاحظات است که اصل اساسی در این زمینه مبنا بودن رضایت الهی و نفی فساد و فعالیت مضر در عرصه زندگی فردی و اجتماعی است. در اسلام، فعالیت تولیدی و اقتصادی، با توجه به حرکت در مسیر سعادت بشری سنجیده می‌شود که در صورت عدول از این معیارها و شرایط نمی‌توان نسبت به اخلاقی بودن

سوره مؤمنون به این مسأله اشاره شده و قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الرَّسُلُ كَلِّمْنَا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحاً إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ». «ای پیامبران! از غذاهای پاکیزه بخورید، و عمل صالح انجام دهید، که من به آنچه انجام می‌دهید آگاهم». این توصیه بدان معناست که در هر عملی از جمله در فعالیت‌های اقتصادی نظیر تولید، می‌بایست اصول انسانی و اخلاقی را رعایت نمود و از ایجاد مفسده دوری جست. عمل صالح در یک نگاه کلی، رعایت معیارهای اخلاقی و اسلامی است که هدفی جز سعادت بشری ندارد. بنابراین اعمالی نظیر تولید و فعالیت اقتصادی، علاوه بر اینکه وسیله‌ای برای مهیا کردن شرایط مناسب زندگی افراد هستند، به عنوان عملی برای تزکیه نفس انسانی و زندگی سعادت‌مند در نظر گرفته می‌شود. کسانی که با این رویکرد اسلامی، زندگی خود را سامان می‌بخشند، از زندگی سعادت‌مندان و مرگ سعادت‌مندان نیز برخوردار می‌شوند (طباطبایی، ۱۳۹۱، ۹، ۲۶۵). مبنای قرار دادن چنین هدفی در عرصه اقتصادی از جمله رونق تولید، به معنای پیروی از دستورات الهی، انجام عمل صالح و حرکت در راستای شعائر و اصول اخلاقی است.

علاوه بر این، عمل صالح در عرصه فعالیت‌های اقتصادی در واقع عمل بر مبنای معیارهایی است که باعث ایجاد فساد، کدورت و دشمنی و نفاق در میان افراد جامعه نشود. در مسأله تولید نیز رعایت حقوق مردم و جلوگیری از فسادانگیزی، عناصر اصلی عمل صالح در نظر گرفته می‌شوند. با توجه به اینکه، فعالیت اقتصادی و شکل‌گیری شرایط

مطلوب برای زندگی، نیازمند ملاحظه حقوق سایر افراد و هموعان است، نادیده گرفتن این مسأله به مثابه تضییع حقوق آنان و وارد شدن به جرگه اعمال ناصالح است. به این دلیل که در میان فقهاء شهرت دارد که حق الناس بر حق الله مقدم است، حتی برخی آن را اجماعی دانسته‌اند (شیخ انصاری، ۱۴۱۵، ۱۶۹)؛ زیرا «حق الناس بزرگ‌تر از حق الله» و «حق الله آسان‌تر از حق الناس» است. بنابراین هرگونه فعالیت در زمینه مسائل تولیدی و اقتصادی در وهله اول نیازمند در نظر گرفتن معیارهای الهی، مبنای قرار دادن حق و حقوق دیگران و جلوگیری از تضییع آن است. بدین ترتیب هم وسیله بودن تولید و اقتصاد و هم جلوگیری از اعمال فسادانگیز به عنوان مبنای فعالیت تولیدی در جهان بینی اسلامی در نظر گرفته می‌شوند.

پیوند اخلاق و تولید در نزد مقام معظم رهبری نیز باعث شده است تا ایشان، از مقوله تولید بر مبنای دیدگاه‌های اسلامی به عنوان یکی از «معروف‌ها» یاد کنند. به بیان ایشان که می‌فرمایند: «معروف‌ها اینها هستند: اعتلای فرهنگ، سلامت محیط اخلاقی، سلامت محیط خانوادگی، تکثیر نسل و تربیت نسل جوان آماده‌ی برای اعتلای کشور، رونق دادن به اقتصاد و تولید، همگانی کردن اخلاق اسلامی، گسترش علم و فناوری، استقرار عدالت قضائی و عدالت اقتصادی، مجاهدت برای اقتدار ملت ایران و وراى آن و فرائر از آن، اقتدار امت اسلامی و تلاش و مجاهدت برای وحدت اسلامی؛ مهم‌ترین معروف‌ها اینها است و همه موظفند در راه این معروف‌ها تلاش کنند؛ امر کنند. نقطه‌ی

۵-۱-۲. خلاقیت و نوآوری؛ پشتوانه رونق

تولید

به کارگیری توانایی‌های ذهنی در تلقین عناصر کهنه برای ایجاد یک فکر یا راه‌حل ارزشمند و هدفدار را خلاقیت گویند (اسبورن، ۱۳۹۳، ۹۵). در لغت‌نامه‌ی روانشناسی سیلامی در بیان خلاقیت چنین آمده است که خلاقیت، استعداد ابتکار و خلق کردن است و به صورت بالقوه، در هر فرد و در هر سنی وجود دارد و با محیط اجتماعی-فرهنگی در رابطه‌ی تنگاتنگ می‌باشد؛ به این ترتیب، خلاقیت در نوع انسان، استعدادی است عمومی، مثل هوش و حافظه؛ بنابراین هرکس به طور نسبی خلاق است (هاشمی زنوز، ۱۳۸۷، ۲۷). یکی از حیطه‌های ظهور خلاقیت و نوآوری و یا به عبارت دقیق‌تر، مهم‌ترین حیطه‌ی خلاقیت و نوآوری، در تولیدات صنعتی و کشاورزی است که نقش به‌سزایی در رونق بخشی به تولیدات داخلی ایفا می‌کند. در دنیای کنونی، خلاقیت از دلایل اصلی تولید محصولات نوین است که عاملی برای رشد اقتصادی نیز محسوب می‌شود. بدین ترتیب یگانه عاملی که در آینده، شرکت‌های تولیدی را از هم تفکیک می‌کند؛ خلاقیت در تولید محصولات جدیدشان است. به عبارتی دیگر، در واقع خلاقیت است که مشکلات در تولید را به شکل مفید و ساده حل می‌کند (احسانیان و همکاران، ۱۳۹۹، ۲۳). علاوه بر این، خلاقیت باعث می‌شود فضای مراکز تولیدی پویا، پرنرزی و با نشاط گردد؛ به این دلیل که آن‌چه سایرین، مسئله تلقی می‌کنند برای کارگران و تولیدکنندگان خلاق، فرصت‌هایی برای

مقابل اینها هم عبارت است از منکرها» (بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۴/۱/۱). بدین ترتیب هنگامی که، رونق تولید بر مبنای ارزش‌های دینی و اخلاقی بنا شود، در زمره معروف‌ها در نظر گرفته می‌شود. همچنان که دوری از فساد، بخش دیگری از نگرش اسلامی به مسأله رونق تولید است. مقام معظم رهبری نیز همین خصیصه را در زمینه تولید بیان کرده است و خواستار مقابله با مفاسد اقتصادی در زمینه تولید بوده‌اند تا زمینه‌ها برای رونق تولید با عنوان عملی صالح و دور از فساد فراهم گردد. ایشان بیان می‌کنند: «در مسأله اقتصاد، مسائل اصلی‌ای وجود دارد، عناوین مهمی وجود دارد که من چند موردش را می‌گویم: یکی مسأله رونق تولید است... اصل اساسی در این مسیر، بریدن دست مفسدان اقتصادی یعنی اختلاس‌گر، تروریست اقتصادی، قاچاقچی بی‌رحم که دست اینها را از [اقتصاد] باید برید». (بیانات رهبری در حرم امام خمینی، ۱۳۹۸/۳/۱۴). بنابراین رونق تولید هنگامی بر پایه معیارهای قرآنی و اسلامی بنا می‌شود که آثار و نشانه‌های فساد در آن دیده نشود و راهی برای دستیابی به سعادت انسانی تلقی شود. در این صورت است که رضایت الهی مبنای فعالیت اقتصادی خواهد شد و نتیجه حتمی آن نیز جلب رضایت از سوی بندگان است.

ادامه‌ی بقاء مرکز تولیدی‌شان، در رونق بخشی به تولیدات داخلی سهیم باشند.

برخی از مدیران موفق، بخش‌هایی را در واحدهای تولیدی تحت امر خود برای تحقیقات، پژوهش، خلاقیت و نوآوری تأسیس کرده‌اند که این می‌تواند در بقاء و ارزیابی مثبت آن واحد تولیدی بسیار مؤثر باشد. از طرفی قرآن کریم می‌فرماید: «يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ» (رحمن/۲۹) "هر که در آسمان‌ها و زمین است، - نیاز خود را- از او درخواست می‌کند. او هر روز - هر زمان- در شأن و کاری است." در تفسیر آیه «كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ»، آمده است: خداوند هر روز امر جدیدی ایجاد می‌کند که قبلاً نبوده است (قمی مشهدی، ۱۳۸۱، ۱۲، ۵۷۳). همچنین آیه اشاره دارد که کارهای الهی تقلیدی نیست، بلکه ابتکاری و نوآورانه است (قرائتی، ۱۳۸۷، ۹، ۳۹۳). آری! خلقت او دائم و مستمر است؛ و پاسخگوئی او به نیازهای سائلان و نیازمندان نیز چنین است و هر روز، و هر زمان، طرح تازه‌ای ابداع می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶، ۵۸). با این تفاسیر، آیه مذکور برای کارگران و تولیدکنندگان سرمشقی است تا همواره با خلاقیت و نوآوری درصدد رفع نیازهای روز جامعه باشند و با این کار، پویایی، بقاء و در نهایت، رونق در تولید را برای خودشان به ارمغان بیاورند. از طرفی یکی از مصادیق بارز خلاقیت در تولید، ابتکار حضرت داود در صنعت زره‌سازی است. آنجا که قرآن کریم می‌فرماید: «وَعَلَّمَناهُ صَنَعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ» (انبیاء، ۸۰) "و به او آموختیم تا برایتان

ابداع راه‌حل‌های بکر است؛ به‌جای آن‌که تغییر، آن‌ها را ترسانده و مأیوس کند؛ آن‌ها را به وجد می‌آورد (هاشمی زنوز، ۱۳۸۷، ۷۶). کارگران و تولیدکنندگان، همگی مسئول بقاء و ارتقاء کیفیت و کمیت محصولات خود هستند و برای تحقق این امر نیازمند بهره‌گیری از خلاقیت و نوآوری هستند. هم‌چنان که قرآن مجید می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (رعد/۱۱) «همانا خداوند حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آن‌که آنان حال خود را تغییر دهند».

یکی از نشانه‌های خلاقیت در واحدهای تولیدی، تنوع در محصولات است. تنوع در محصولات، حتی می‌تواند در بخش رنگ‌بندی محصولات باشد؛ به‌طوری که قرآن کریم می‌فرماید: «مَا ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ» (نحل/۱۳). «آن‌چه را در زمین با رنگ‌های گوناگون برای شما پدید آورد؛ البته در این آفریده‌ها برای پندگیران عبرت و نشانه‌ای روشن است». این آیه، اشاره به این مطلب دارد که تنوع رنگ‌ها در هستی، نشانه‌ی قدرت و حکمت خداوند است. پس محصولات کارخانه هرچه متنوع‌تر باشد، نشانه‌ی ابتکار و خلاقیت سازنده‌ی آن است (قرائتی، ۱۳۸۷، ۴، ۵۰۰). بدین ترتیب تولیدکنندگان همواره باید به روش‌های مختلف، مانند مشوق‌های مالی و معنوی، نسبت به استفاده از خلاقیت و نوآوری کارگران خود همت گمارند. پس تولیدکنندگان می‌توانند با خلاقیت، سبب ارتقاء کمیت و کیفیت محصولات خود شده، ضمن

نخبگان و کارآفرینان در جامعه شده که خود عاملی برای ایجاد ثروت در جامعه است.

۵-۱-۳. نفی ربا و تأکید بر عنصر تولید

خداوند متعال شیوه‌های اقتصادی سالم، داد و ستدهای مشروع و عدالت‌محور را باعث رشد و تعالی فرد و جامعه می‌داند، اما ربا را به شدت محکوم می‌کند و آن را مایه نابودی جامعه و فرد رباخوار معرفی می‌کند. اعمالی که تولید واقعی در جامعه ایجاد نمی‌کنند و تبعات خطرناکی را نیز به دنبال خواهند داشت. قرآن کریم در جایی ضمن رد ربا و رباخواران چنین بیان می‌کند: «الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ». «کسانی که ربا می‌خورند، (در قیامت) برنمی‌خیزند مگر مانند کسی که بر اثر تماس شیطان، دیوانه شده (و نمی‌تواند تعادل خود را حفظ کند). این، به خاطر آن است که گفتند: «داد و ستد هم مانند ربا است». در حالی که خدا بیع را حلال کرده، و ربا را حرام! (زیرا فرق میان این دو، بسیار است). و اگر کسی اندرز الهی به او رسد، و (از رباخواری) خودداری کند، سودهایی که در سابق به دست آورده، مال اوست؛ و کار او به خدا واگذار می‌شود؛ اما کسانی که باز گردند، اهل آتشند؛ و همیشه در آن می‌مانند» (سوره بقره: ۲، آیه ۲۷۵).

زره بسازد تا شما را به هنگام جنگیدن‌تان حفظ کند آیا سپاسگزاری می‌کنید؟ «ساخت زره سابقه نداشته و داود مبتکر بود» (طیب، ۱۳۷۸، ۲۲۲).

در هر صورت شواهد موجود در رابطه با خلاقیت، آثار و جلوه‌های آن در آیات قرآن و روایات نشان‌دهنده نقش مؤثر آن در شکل‌گیری زندگی سالم و مبتنی بر ایده‌های نوآورانه است. در این باره می‌توان خلاقیت را عاملی برای رونق تولید و شکل‌گیری اقتصاد سالم و اسلامی تلقی نمود. رهبر انقلاب نیز در این باره می‌فرماید: «یک نکته‌ی دیگر هم مسئله‌ی نوآوری و ابتکار و زیبایی است در تولیدات کشور از جمله‌ی چیزهایی که باید مورد توجه قرار بگیرد، نوآوری کردن در همه‌ی تولیدات به صورت پی‌درپی و لحاظ حس، یعنی اشباع حس زیبایی‌شناسی در مصرف‌کننده است» (بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۰۶/۱۶). رهبر انقلاب خلاقیت و رونق تولید را عاملی برای تولید ثروت در کشور دانسته و در این باره نیز می‌فرماید: «یکی از عامل‌های درجه‌ی اول تولید ثروت در کشور عبارت است از کارگر؛ البته کارگر هرچه ماهر باشد، نوآور باشد، خلاق باشد - همچنان که امروز در این گزارش دیده شد که کارگرها از خودشان خلاقیت و نوآوری و مهارت نشان می‌دهند - طبعاً نتیجه‌ی کار برتر و بالاتر است» (بیانات رهبری در ارتباط تصویری با مجموعه‌های تولیدی، ۱۳۹۹/۰۲/۱۷). بدین ترتیب وجود خلاقیت در نظام تولیدی باعث رونق بخشیدن به اقتصاد و رونق تولید می‌شود. زیرا تولید توأم با خلاقیت و نوآوری سبب توجه به نقش

تولید بروند، و مسأله قرض بصورت قرض الحسنه در میان آنها باقی بماند» (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۴۲۷).
با توجه به اصول جهان‌بینی اسلام می‌توان بیان کرد که محال است مشکلات اقتصادی جامعه را بر اساس یک مکتب اقتصادی صد در صد مادی حل کرد، زیرا رباخواری که تنها با حاکمیت ارزش‌های خشک مادی سازگار است، قرض‌الحسنه را که یک ارزش فوق‌العاده اخلاقی محسوب می‌شود به نابودی می‌کشاند؛ اگر رباخواری برچیده شود مسلماً در روابط اقتصادی، قرض‌الحسنه جایگزین آن خواهد شد، همان قرض‌الحسنه‌ای که پیوندهای دوستی را محکم‌تر و فاصله‌ها را کمتر می‌سازد و روح برادری و ایثار و فداکاری و گذشت را زنده می‌نماید، به عکس رباخواری که دشمنی می‌آفریند، کینه‌ها را در سینه‌ها راسخ می‌کند، و بذر نفاق و تفرقه را در جامعه می‌پاشد (مکارم شیرازی، ۱۳۶۲، ۱۲۶).

مسأله ربا و نقش نفی آن در رونق تولید از جمله مباحث مهمی است که مورد توجه رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز قرار گرفته است. ایشان از همان ابتدا به آثار نامطلوب ناشی از ربا در از بین بردن تولید و نابود کردن اقتصاد اسلامی توجه نشان داده است. به بیان رهبری انقلاب: «... خصوصیت بانکداری اسلامی و از لوازم آن، داد و ستد پول بر اساس غیر ربا، تنظیم مبادلات پولی بر اساس قوانین اسلامی و معاملات اسلامی صحیح است، که در آنها ظلم و استثمار و کنز و تبعیض و اختلاف طبقاتی و امثال اینها به وجود نمی‌آید» (بیانات رهبری در دیدار با جمعی از آزادگان، ۱۳۶۹/۶/۷). ضمن آنکه

آیه شریفه فوق با حرام دانستن ربا، آثار اجتماعی سوء آن را مدنظر قرار می‌دهد کسانی که به رباخواری ادامه دهند، جایگاهی بهتر از آتش جهنم نخواهند یافت. در بُعد اقتصادی نیز، ربا عامل برهم‌زننده مساوات و برابری میان انسان‌ها، توزیع نامناسب ثروت و از بین بردن تولید در جامعه است. به همین دلیل، ربا به عنوان عملی حرام معرفی شده که جایگاهی در اقتصاد اسلامی ندارد. از نظر خداوند متعال، ربا نشانه ناسپاسی و کفران نعمت است و تبعات خطرناکی برای جامعه دارد. به تعبیر قرآن کریم که می‌فرماید: «يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ». «خداوند، ربا را نابود می‌کند؛ و صدقات را افزایش می‌دهد! و خداوند، هیچ انسان ناسپاس گنه‌کاری را دوست نمی‌دارد» (سوره بقره: آیه ۷۶).

در حدیثی از رسول گرامی اسلام (ص) نقل شده است که می‌فرماید: «فی الفاظ رسول الله الموجهة التي لم يسبق اليها» (شرح المکاسب کسب الربا) «بدترین درآمدها درآمد ربا است» (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۴۲۶). همچنین در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است: هشام بن حکم می‌گوید از امام صادق (ع) درباره فلسفه تحریم ربا سؤال کردم، ایشان در جمله‌ی کوتاهی چنین فرمود: «اگر رباخواری حلال باشد مردم تجارت و فعالیت‌های تولیدی را که مورد نیاز جامعه آنها است ترک می‌گویند، و به رباخواری روی می‌آورند، لذا خداوند ربا را حرام کرده تا مردم از حرام به حلال روی آورند، و به سراغ کسب و کار و خرید و فروش و

بر تولید و اشتغال و همچنین گسترش فرهنگ
انفاق در جامعه هستیم.

۵-۱-۴. توسعه شرکت‌های تعاونی و سیاست‌گذاری مطلوب اقتصادی

راهکارهای متعددی برای رونق تولید در نظام
اسلامی وجود دارد که از جمله می‌توان به توسعه‌ی
شرکت‌های تعاونی اشاره نمود. توضیح اینکه توسعه
و تحکیم مشارکت و تعاون عمومی بین همه‌ی
مردم از جمله اهداف مسئولین نظام اقتصادی
جمهوری اسلامی ایران است که می‌تواند در تمامی
عرصه‌های اقتصادی، علی‌الخصوص تولیدات داخلی
و توسعه‌ی صادرات، رونق ایجاد نماید. قرآن کریم
در این خصوص می‌فرماید: «... وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ
الْتَّقْوَى ...» (مائده/۲) «... و در انجام نیکی‌ها و دوری
از ناپاکی‌ها یکدیگر را یاری دهید...». پیام این فراز
آیه این است که تعاون باید هم در دعوت به نیکی‌ها
و هم در مبارزه با بدی‌ها انجام گیرد. بنابراین،
مسلمانان از همکاری در اهداف باطل و اعمال
نادرست و ظلم و ستم نهی می‌شوند» (مکارم
شیرازی، ۱۳۶۲، ۲۵۴-۲۵۳). بنابراین برای رسیدن
به رونق تولیدات داخلی - که کاری نیک و زمینه‌ساز
دوری از رذیله‌ای مانند فقر که سبب بروز
ناپاکی‌های فراوانی در جامعه می‌شود- باید
زمینه‌های تعاون و همکاری در زمینه‌های سازمانی
و نهادی از جمله راه‌اندازی کارخانه‌ها، شرکت‌های
اقتصادی و غیره را هموار ساخت. یکی از روش‌های
هموارسازی، جمع شدن افکار، اموال، مهارت‌های
گوناگون و غیره، در یک جا می‌باشد؛ تا از برآیند

مسأله مهم آن است که شیوه‌هایی نظیر ربا با از
بین بردن تولید و روش‌های مولد در جامعه، اقتصاد
مقاومتی را به ورطه نابودی می‌کشانند. رویکرد
رهبر انقلاب درباره نفی شیوه‌هایی نظیر ربا و توجه
نشان دادن به نقش تولید در شکل‌گیری الگوی
اقتصاد مقاومتی به خوبی نشانگر ارتباط این
مقولات با یکدیگر است که از اساس می‌بایست بر
مبنای نفی و حرمت ربا سامان یافته باشند. به تعبیر
ایشان که می‌فرمایند: «اقتصاد مقاومتی یک
مجموعه است؛ این مجموعه اگر فقط در زیر نام
اقتصاد مقاومتی مورد توجه قرار بگیرد، ممکن است
چندان منشأ اثر نباشد؛ من علاج را در این می‌بینم
که این مجموعه را به نقاط مهم تقسیم کنیم و برای
هر نقطه‌ی کلیدی و مهمی یک فصلی از زمان را
قرار بدهیم» (بیانات رهبری در پیام نوروزی،
۱۳۹۵/۱۲/۳۰). نفی و حرمت ربا در واقع باعث
می‌شود تا تولید واقعی در جامعه شکل بگیرد و از
شیوه‌های مقبول نظیر قرض‌الحسنه، بیع، مضاربه
و... سخن به میان آورده شود. چنانچه از آیات،
روایات و بیانات رهبر معظم انقلاب برمی‌آید، اقتصاد
اسلامی به شدت با ربا مخالف است و آن را عامل
نابودی عدالت اقتصادی و برابری اجتماعی در
جامعه می‌داند. از طرفی دیگر، اقتصاد اسلامی با
تولید و شیوه‌های سالم داد و ستد در عرصه‌های
بانکی و اقتصادی تأکید می‌کند. در راستای اصول
اقتصاد مقاومتی که رهبری انقلاب مطرح کرده‌اند،
نیازمند بهره‌گیری از بانکداری اسلامی، به کارگیری
شیوه‌های مرسوم در دین اسلام، پرهیز از ربا، تکیه

آن‌ها محصولاتی با کیفیت تولید شود. جمع شدن این عوامل در یک مرکز تولیدی، همان تعاون و مشارکت مردم در تولید است.

نمونه‌ی بارز مشارکت و تعاون عمومی در تولید، در داستان ساختن سد برای در امان ماندن مردم از شر قوم یاجوج و ماجوج می‌باشد؛ آن‌جا که قرآن کریم می‌فرماید: «...فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ رَدْمًا» (کهف، ۹۵) " (ذوالقرنین در پاسخ) گفت: ... پس مرا با نیرویی کمک کنید تا میان شما و آنان سدی محکم بسازم. " پیام آیه این است که برای رسیدن به اهداف، مسؤولیت‌پذیری و مشارکت دیگران نیز لازم است. ضمن اینکه برای مضاعف شدن توان جمعی نیازمند پیروی از اصل «مسؤولیت‌پذیری» میان بخش‌های مختلف جامعه هستیم. آنچه در قالب «کلکم راعٍ و کلکم مسؤولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ». «هر کدام از شما مسؤول هستید و درباره افرادی که به سخن شما گوش می‌دهند بازخواست خواهید شد» (ثعالبی، ۱۴۱۸، ۲۵۳)، مطرح می‌شود ناظر بر همین روحیه مسؤولیت‌پذیری و هم‌افزایی است. بدین ترتیب در عرصه فعالیت اقتصادی هر فردی همانگونه که به فکر رفاه و خوشبختی خود هست باید به فکر رفاه و خوشبختی سایر افراد جامعه نیز باشد تا زمینه لازم برای سعادت جمعی نیز فراهم گردد.

باز در همین راستا، در آیه‌ی ۹۷ سوره کهف چنین بیان شده است: «... فَمَا اسْطَاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَ مَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا» (کهف، ۹۷) " (پس از ساختن این دیوار آهنی، یاجوج و ماجوج) نتوانستند از آن بالا روند و نتوانستند در آن رخنه‌ای پدید آورند. " از

مجموع دو آیه‌ی فوق استنباط می‌شود که در حل مشکلات اجتماعی، همیاری مردمی و همکاری جمعی امری بدیهی و از نظر عقلی نیز پذیرفته شده است. چون بشر جز در سایه تعاون نیازهایش برآورده نخواهد شد. همچنان که همبستگی اجتماعی، مشارکت و تعاون مردمی ذخیره مالی سرشاری برای برآورده شدن نیازهای اساسی افراد و ایجاد تضمین در مقابل گرفتاری و تنگدستی‌ها ایجاد می‌کند (هاشمی، ۱۳۸۸، ۵۰۰). به نظر می‌رسد تسری دادن این شرایط به بخش‌های اقتصادی از جمله بخش تولید می‌تواند اثربخشی قابل توجهی در پی داشته باشد.

مسأله مشارکت و فعالیت دسته جمعی از نظر رهبر معظم انقلاب، ریشه در دیدگاه اسلامی دارد که متأسفانه امروزه با عنوان دستاورد تمدن غربی معرفی می‌شود. ایشان با توجه به فرهنگ غنی اسلام در زمینه تعاون و کار جمعی بیان می‌کنند: «اما اسلام خیلی قبل از اینها گفته است: «تعاونوا علی البرّ و التّقوی» یا: «و اعتصموا بحبل اللّهِ جمیعاً». یعنی حتی اعتصام به حبل‌اللّهِ هم باید دسته جمعی باشد؛ «و لا تفرّقوا» (بیانات رهبری در دیدار با جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳). بدین ترتیب کار جمعی و تلاش برای آباد کردن عرصه اقتصاد باعث رونق تولید می‌شود و فرهنگ «کار جمعی» را در جامعه نهادینه می‌سازد. با توجه به اینکه تعاون و مشارکت اجتماعی قابلیت‌های بالایی در زمینه حل مشکلات اقتصادی و همچنین رونق تولید بر عهده دارد، فراهم کردن شرایط مناسبی برای فعالیت بخش

تعاون در عرصه تولید بخش مهمی از این ظرفیت‌های اجتماعی به شمار می‌رود. بر همین اساس رهبر انقلاب می‌فرماید: «تعاونی‌ها بسیار پدیده‌ی مطلوبی هستند برای اقتصاد ما؛ سرمایه‌های خرد را جمع می‌کنند، تک‌تک افراد را توانمند می‌کنند، اشتغال فراوان ایجاد می‌کنند؛ بعد اگر بشود این تعاونی‌ها را شبکه‌سازی کرد، در یک شبکه‌ای جمع کرد، یک مجموعه‌های عظیمی به وجود می‌آید. خیلی برکات دارد؛ این تعاونی‌ها را باید دنبال کنند» (بیانات رهبری در دیدار جمعی از تولیدکنندگان، کارآفرینان و فعالان اقتصادی، ۱۳۹۸/۰۸/۲۸). بر این اساس، یکی از برکات فعالیت جمعی و تعاونی، رونق تولیدات داخلی است. هنگامی که توان فعالیت و کار جمعی جامعه اسلامی مضاعف شود، تولید در جامعه نیز مضاعف شده و آثار و پیامدهای آن در زمینه ایجاد اشتغال، همکاری و همراهی آحاد جامعه، تقویت وحدت و همدلی به صورت عملی دیده می‌شود. مضاعف شدن توان تولیدی در کشور باعث مصونیت بخشی در بخش‌های مختلف اقتصادی و متکی شدن بر توانایی‌ها و ظرفیت‌های داخلی به جای وابسته بودن به سایر کشورها می‌شود.

محقق شدن فعالیت جمعی جهت رونق تولید نیازمند در نظر گرفتن سیاست‌گذاری مطلوب و مناسب است. طی سال‌های گذشته، دولت‌ها با اعمال سیاست‌های حمایتی پولی و تعرفه‌ای سعی کرده‌اند از تولید داخلی حمایت کنند؛ اما با وجود صرف منابع و هزینه‌های زیاد، این چالش‌ها در بنگاه‌های اقتصادی از بین نرفته است. سیاست‌های

فعلی حمایت از تولید داخلی، چالش‌های متعددی از جمله در ایجاد و حفظ اشتغال و در سطح فناوری و نوآوری، و نیز چالش فساد اقتصادی و رانت به وجود آورده است (نوذری، ۱۳۹۷، ۲۰۱). بدین ترتیب، ضرورت اصلاح برخی سیاست‌های فعلی حمایتی از تولیدات داخلی به وضوح مشاهده می‌گردد. قرآن کریم می‌فرماید: «قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْنِهِ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَأَكُم عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ» (هود، ۸۸) " (شعیب) گفت: ای قوم من! آیا اندیشیده‌اید که اگر من دلیل روشنی از طرف پروردگرم داشته باشم و او مرا رزق نیکویی - مثل نبوت - از سوی خود عطا کرده باشد، چگونه می‌توانم مخالفت او کنم؟ - و من نمی‌خواهم نسبت به آنچه شما را از آن نهی می‌کنم، خود مخالفت کنم - و مرتکب آن شوم - من به جز اصلاح به مقدار توانم، خواسته‌ی دیگری ندارم" «در آیه‌ی قبل، کفار اعتراض داشتند که چرا ما از تصرف در اموالمان آزاد نباشیم؟ حضرت شعیب (ع) در این آیه جواب می‌فرماید که اگر من شما را از تصرف بی‌قید و شرط محدود می‌کنم، به جهت اصلاح زندگی و جامعه‌ی شماست، نه به خاطر دشمنی، حسادت، تنگ‌نظری و یا امور دیگر، زیرا مصالح فردی نباید موجب ضرر و زیان به مصالح عمومی شود» (قرائتی، ۱۳۸۷، ۴، ۱۱۰). همان‌طور که مشاهده می‌کنیم پیامبران الهی در مسائل اقتصادی نیز ورود کرده و سیاست‌هایی را اصلاح، تغییر و پایه‌ریزی می‌نمایند که موجب حمایت از جامعه باشد؛ و به دولت‌مردان حال

البته یقیناً در بین این‌ها تعدادی هم دارای قدرت مدیریت هستند - چون فکر بلند، همیشه ملازم نیست با قدرت مدیریت - و با توجه به این‌ها انسان می‌خواهد برای کشور برنامه‌ریزی کند. پس نگاه به نخبگان، در این جهت هم مورد اهتمام قرار می‌گیرد و نکته‌ی اساسی‌ای است؛ تأثیر [نخبگان] در برنامه‌ریزی برای مسائل کشور. حتی مثلاً فرض بفرمایید تبدیل اقتصاد نفتی به اقتصاد مستقل، اقتصاد دانش‌پایه، اقتصاد مقاومتی» (بیانات رهبری در دیدار با نخبگان و استعداد‌های برتر علمی، ۱۳۹۷/۰۷/۲۵). بنابراین لازمه شکل‌گیری تعاون و مضاعف شدن توان تولیدی و اقتصادی کشور، مدنظر قرار دادن نظریات نخبگان، متخصصان و کارشناسان عرصه‌های تولیدی و کارآفرینی است که در نهایت می‌توانند تصمیمات مطلوب و مناسبی برای رونق شرایط تولیدی اتخاذ نمایند. با توجه به اینکه بخش تعاونی، برگرفته از آموزه‌های دین اسلام و لازمه دوام و قوام نظام اجتماعی و اقتصادی است، متمرکز شدن بر بخش تعاونی از جمله راهکارهای مؤثر در زمینه رونق تولید است.

۶. نتیجه‌گیری

رونق تولید ستون فقرات نظام اقتصادی در هر جامعه‌ای است که برای رسیدن به این هدف، از روش‌ها و راهکارهای متفاوتی بهره گرفته شده است. رویکرد اسلام نه بر مبنای کسب هرچه بیشتر سود و فدا کردن ارزش‌های اخلاقی در پای منافع اقتصادی، بلکه نگاهی ابزاری به تولید و اقتصاد و تلقی آن به مثابه وسیله‌ای است که بتواند باعث

حاضر، سرمشق می‌دهند که در راستای حمایت از تولیدات داخلی، نسبت به اصلاح سیاست‌های حمایتی، که به نفع مصالح عمومی جامعه می‌باشد همت گمارند.

با در نظر گرفتن این مسأله که تعاون و همکاری، بخش مهمی از تلاش‌های لازم برای رونق اقتصادی است، اما این مسأله نیازمند سیاست‌گذاری مطلوب و مناسب در زمینه‌های مختلف است. با توجه به اهمیت سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی در سطح کلان است که رهبر انقلاب می‌فرماید: باید قوانین مربوط به مسائل مالی، پولی، بانکی، گمرکی، بودجه و تأمین اجتماعی به نفع تولید تغییر پیدا کنند و عرصه برای واردات و سفته‌بازی بسیار تنگ شود. البته برخی از این قوانین تغییر کرده و در مجلس تصویب شده اما هنوز اجرایی نشده‌اند (بیانات رهبری در دیدار با جمعی از تولیدکنندگان، کارآفرینان و فعالان اقتصادی، ۱۳۹۸/۸/۲۸). بنابراین لازم است تا قوانینی برای حمایت از شرکت‌های تعاونی، اصلاح رویه‌های مالی و حمایت از کارآفرینی در کشور انجام شود تا از این طریق بتوان راهکارهایی برای توسعه بخش‌های تولیدی در کشور ایجاد نمود. راه مؤثر در این زمینه حمایت از نخبگان، نوآوران و کارآفرینانی که فعالیت‌های فکری و عملی آنان می‌تواند باعث رونق تولید در کشور شود. در این باره رهبر انقلاب می‌فرماید: یک وقت مغزهای فعال و متفکری وجود ندارند در کشور، انسان یک‌جور برای مسائل کشور برنامه‌ریزی می‌کند؛ [اما] یک وقت نه، هزاران نیروی جوان، با نشاط، نخبه، دارای افکار بلند و

خرد، تبدیل به افرادی توانمند شوند که کارهای بزرگ را علی‌الخصوص در تولید به انجام می‌رسانند. به علاوه اینکه عرصه اقتصاد و تولید، عرصه نوآوری و کارآفرینی است و توجه به نظرات کارآفرینان و سیاست‌گذاری مناسب برای فعالیت این قشر از جامعه نقش مهمی در بهبود فعالیت‌های تولیدی در جامعه خواهد داشت. خلاقیت، سبب ارتقاء کمیت و کیفیت محصولات تولیدی شده، ضمن ادامه‌ی بقاء مراکز تولیدی، در رونق‌بخشی به تولیدات داخلی سهم ویژه‌ای دارد. در برخی آیات قرآن کریم نیز مواردی از خلاقیت در تولید ذکر شده است که نتیجه آن برکت در محصولات تولیدی و رفاه مردم بوده است. خلاقیت سبب می‌شود فضای مراکز تولیدی پویا، پرنرژی و با نشاط گردد؛ زیرا آن‌چه سایرین، مسئله تلقی می‌کنند برای کارگران و تولیدکنندگان خلاق، فرصت‌هایی برای ابداع راه‌حل‌های بکر است؛ به جای آن که تغییر، آن‌ها را ترسانده و مأیوس کند.

۷. سهم نویسندگان

نویسندگان مقاله به صورت برابر و مشترک مقاله را به رشته تحریر درآورده‌اند.

۸. تضاد منافع

در این مقاله تضاد منافی وجود ندارد.

تحقق سعادت دنیوی و اخروی بشر شود. از این منظر، اصل اساسی برای رونق تولید در مکتب اسلام و به تبع آن مقام معظم رهبری که اندیشه ایشان نیز منبعث از همین نگاه است، در نظر گرفتن رضایت خداوندی و وسیله بودن اقتصادی است. برای رسیدن به این هدف نیازمند بهره‌گیری صحیح و مناسب از مواهب الهی، استفاده از رویکردهای مبتنی بر خلاقیت و نوآوری، نفی و حرمت ربا به عنوان روشی مذموم و در مقابل استفاده از شیوه‌های پسندیده نظیر قرض‌الحسنه، مضاربه، بیع و در نظر گرفتن اصل دوری از روش‌های مفسده‌برانگیز و ناسالم دیگر است. توضیح اینکه تولید بر مبنای روش‌های ربوی، نابودکننده فعالیت مولد و ترویج ابتذال اخلاقی و اقتصادی در جامعه است که نتایج اصلی آن، نابرابری در بهره‌مندی از فرصت‌های تولیدی در جامعه است. شیوه دیگری که برای رونق تولید مورد توجه قرار گرفته است، بهره‌مندی از ظرفیت بخش تعاونی است که در راستای همان اصل قرآنی فعالیت بر مبنای تعاون و همکاری جمعی قابل تفسیر است. در صورتی که فعالیت‌های تولیدی مبتنی بر تعاون و فعالیت جمعی صورت گیرد، شرایط مناسبی برای هم‌افزایی توان تولیدی جامعه و مضاعف شدن توان جمعی نیز فراهم می‌شود. توسعه و تحکیم مشارکت و تعاون در تولید، یکی از راهکارهای رونق بخشی به تولیدات داخلی است. تعاونی‌ها سبب می‌شوند تا سرمایه‌های خرد با افکار مختلف جمع گردند و افراد صاحب سرمایه‌های

منابع

- قرآن کریم
- احسانیان، ساجده، عزیز پورشوبی، علی‌اکبر، علیپور، مالک، «بررسی خلاقیت در تولید محصولات جدید (مطالعه موردی: شرکت مجدالکترونیک بابلسر)»، مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، سال سوم، شماره بیست و نهم، ۱۳۹۹.
- اسبورن، الکس اس، پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت، ترجمه حسن قاسم‌زاده، تهران، نشر نیلوفر، ۱۳۹۳.
- انصاری، مرتضی، المکاسب المحرمه، جلد سوم، چاپ اول، تهران، نشر کنگره، ۱۴۱۵.
- ثعالبی، عبدالرحمن بن محمد، تفسیر الثعالبی المسمی بالجواهر الحسان. معوض علی محمد، عبدالوجود عادل احمد، ابوسنه عبدالفتاح، چاپ اول، بیروت، انتشارات دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۸.
- حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تهران، انتشارات الاسلامیه، ۱۴۱۴.
- طباطبایی، محمدحسین، المیزان، جلد نهم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۹۱.
- طیب، سید عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات اسلامیه، ۱۳۷۸.
- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۷.
- قمی مشهدی، محمدرضا، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، جلد دوازدهم، قم، دارالغدیر، ۱۳۸۱.
- مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از فضلا، برگزیده تفسیر نمونه، تنظیم احمد علی بابایی، تهران، دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۸۶.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۲.
- نوذری، حمزه، «مسئله حمایت از تولید داخلی چالش‌ها و راهبردها»، دوره هفتم، شماره دوم، ۱۳۹۷.
- هاشمی، سیدمحمد، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، تهران، میزان، ۱۳۸۸.
- هاشمی زنوز، سیده ساناز، «خلاقیت و نوآوری از دیدگاه قرآن و احادیث»، قرآنی کوثر، شماره بیست و نهم، ۱۳۸۷.

سایت‌ها

- بیانات رهبری در ارتباط تصویری با مجموعه‌های تولیدی، ۱۳۹۹/۰۲/۱۷؛ قابل‌بازیابی در سایت به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speechcontent?id=45517>

- بیانات رهبری در دیدار با جمعی از تولیدکنندگان، کارآفرینان و فعالان اقتصادی، ۱۳۹۸/۸/۲۸؛ قابل‌بازیابی در سایت به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speechcontent?id=44105>

- بیانات رهبری در دیدار با نخبگان و استعداددهای برتر علمی، ۱۳۹۷/۰۷/۲۵؛ قابل بازیابی در سایت به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speechcontent?id=40725>

- بیانات رهبری در پیام نوروزی، ۱۳۹۵/۱۲/۳۰؛ قابل بازیابی در سایت به آدرس:

farsi.khamenei.ir

- بیانات رهبری در حرم مطهری رضوی، ۱۳۹۴/۱۱/۱؛ قابل بازیابی در سایت به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speechcontent?id=29236>

- بیانات رهبری در دیدار با جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳؛ قابل بازیابی در سایت به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speechcontent?id=21252>

- بیانات در دیدار جمعی از کارآفرینان سراسر کشور، ۱۳۸۹/۰۶/۱۶؛ قابل بازیابی در سایت به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1389>

- بیانات رهبری در دیدار با جمعی از آزادگان، ۱۳۶۹/۶/۷؛ قابل بازیابی در سایت به آدرس:

<https://farsi.khamenei.ir/speech?nt=2&year=1369>

Prosperity of production from the perspective of the Qur'an with the statements of the Supreme Leader

Mohammad Javad Khosh Khazeh¹, Fatemeh Shareyati^{2*}, Ali Hossein Ehteshami³

1. PhD student Department of Quran and Hadith, Hamadan Branch, Islamic Azad University, Hamadan, Iran.
2. Assistant Professor Department of Quranic and Hadith Sciences, Tuyserkhan Branch, Islamic Azad University, Tuyserkhan, Iran.
3. Assistant Professor Department of Quran and Hadith, Tuyserkhan Branch, Islamic Azad University, Tuyserkhan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 55-71

Article history:

Received: 7 Jul 2021

Edition: 18 Sep 2021

Accepted: 23 Nov 2021

Published online: 25 Dec 2021

Keywords:

Production Prosperity, Supreme Leader, Creativity, Cooperation and Convergence, Economic Ethics

Corresponding Author:

Fatemeh Shareyati

Address:

Department of Quran and Hadith Sciences, Tuyserkhan Branch, Islamic Azad University, Tuyserkhan, Iran.

Orchid Code:

0000-0002-5303-7021

Tel:

09183522472

Email:

f.shareyati@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: Prosperity of production and improvement of economic situation is one of the main concerns of Islamic political systems. The present study examines the prosperity of production from the perspective of the Holy Quran and the views of the Supreme Leader of the Islamic Revolution.

Materials and Methods: The method of the present research is descriptive-analytical and referring to religious texts such as the Holy Quran, statements and views of the Supreme Leader of the Islamic Revolution.

Ethical considerations: In writing this article, ethical principles and rules such as referral, accurate and scientific use of resources are on the agenda.

Results: The use of creativity and entrepreneurship, the sanctity of usury, collective effort and wisdom to double production and provide immunity to the field of economics, reflects the view of the Holy Quran and, consequently, the Supreme Leader.

Conclusion: Prosperity of production requires the principle of cooperation and convergence and the avoidance of unproductive activities to increase wealth. Islamic economics considers the prosperity of production acceptable based on its being on the path of worldly and otherworldly happiness.

Cite this article as:

Khosh Khazeh MJ, Shareyati F, Ehteshami AH. Prosperity of production from the perspective of the Qur'an with the statements of the Supreme Leader. *Economic Jurisprudence Studies*. 2021; 3(4): 55-71.